

УДК 342.724(71)

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ КОРИННИХ НАРОДІВ КАНАДИ:
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ**

Варунц Л. Д.,

кандидат юридичних наук, доцент
кафедри конституційного і міжнародного права
факультету № 4
Харківського національного університету
внутрішніх справ

Анотація: статтю присвячено проблемам конституційно-правового становища корінних народів Канади. Проаналізовано та визначено основні проблеми захисту прав і свобод корінних народів, як однієї з найбільш вразливих верств населення у сучасному суспільстві. Зазначено, що у контексті захисту прав людини все більш помітними стають тенденції розвитку прав корінних народів світу, у т.ч. і Канади. Зроблено висновок щодо необхідності удосконалення захисту і дотримання прав корінних народів для забезпечення стабільності конституційного ладу держави.

Ключові слова: конституційно-правове становище, корінні народи, проблемні питання, Канада, права.

Аннотация: статья посвящена проблемам конституционно-правового положения коренных народов Канады. Проанализировано и определено основные проблемы защиты прав и свобод коренных народов, как одного из наиболее уязвимых слоев населения в современном обществе. Определено, что в контексте защиты прав человека все более заметными становятся тенденции развития прав коренных народов мира, в т.ч. и Канады. Сделан вывод насчет необходимости усовершенствования защиты и соблюдения прав коренных народов для обеспечения конституционного строя государства.

Ключевые слова: конституционно-правовое положение, коренные народы, проблемные вопросы, Канада, права.

Annotation: this article is devoted to the problems of the constitutional and legal status of the indigenous population of Canada. Analyzed and defined the main problems of protection of rights and freedoms of indigenous peoples. It is determined that in the context of the protection of human rights, tendencies in the development of the rights of the indigenous peoples of the world, including Canada, are becoming more visible. The conclusion is made about the need to improve the protection and observance of the rights of indigenous peoples to ensure the constitutional strife of the country.

Key words: constitutional status, Canada, indigenous population, problematic issues, human rights.

Постановка проблеми. Вимоги демократизації й гуманізації державного життя, утвердження верховенства права й законності, підвищення ефективності функціонування держави потребує оптимізації забезпечення і дотримання прав людини, у т.ч. корінного народу, у відповідність з динамічно змінюваними суспільними відносинами. Саме тому питання щодо належного визначення та урегулювання конституційно-правового становища корінного народу на національному рівні окремо взятих держав бачиться сучасними політиками наріжним каменем побудови дієздатної, демократичної та соціальної держави.

Метою нашої наукової статті є поглиблення теоретичних знань щодо конституційно-правового становища корінних народів Канади в аспекті забезпечення основних прав і свобод людини, підтримання публічної безпеки і порядку. Звичайно, викладені у цій статті матеріали можуть бути використані практично, а саме: в науково-дослідницькій сфері для подальших наукових досліджень цієї проблеми, в науково-освітній сфері під час викладання

навчальних дисциплін, у науково-методичній сфері з метою вдосконалення, розробки навчальних програм, підручників і навчально-методичних посібників.

Обрання теми нашого дослідження обумовлено тим, що успішне проведення реформування в Україні неможливе без вивчення досвіду державницьких реформ зарубіжних країн, зокрема, щодо конституційно-правового становища корінного народу. За умов, коли зовнішня політика України спрямована на сприйняття міжнародних стандартів, існує нагальна потреба вивчення зарубіжного досвіду, зокрема, Канади – країни, українська діаспора якої є найбільшою у світі і яка, за рівнем соціально-економічного розвитку та демократичністю владних інституцій, є однією зі світових лідерів – щодо реформи державних інституцій, зокрема, в аспекті дотримання прав корінних народів, з метою конструктивного використання цього досвіду у ході проведення відповідних реформ в Україні.

Все вищенаведене свідчить про безперечну актуальність дослідження.

Вивчення стану наукової розробленості проблеми щодо конституційно-правового становища корінного народу, як одного із найважливіших інститутів сучасного світу, є досить актуальним, оскільки, не дивлячись на достатню кількість наукових розробок філософських, теоретико-правових аспектів цієї проблематики, спеціальних робіт, присвячених особливостям інституту правового статусу корінного народу, зокрема, його конституційно-правовому становищу в монархічних федеративних державах, зокрема, Канаді, не достатньо.

Стан дослідження. Окремі аспекти даної проблематики вже отримали своє висвітлення у працях таких науковців, як: А.Х. Абашидзе, Ф.Р. Ананідзе, Л.В. Андріченко, Н. Беліцер, Ю.А. Бойченко, І.П. Бліщенко, Л.М. Ілюхіна, М. Кучинського, В.А. Крижкова, О.П. Мартиненко, В. Павлова, С. Соколовського, М. Товта, С.Н. Харючи, Л. Шкляра, зарубіжних – Р.Л. Барша, Б. Боурінг, Д. Веббер, А. Ейде, Г.Т. Моріс, Г. Пері.

Питання щодо правового статусу особи у країнах Центральної та Південно-Східної Європи і, зокрема, Канади розглядалися також у працях М.В. Баглая, Б.А. Страшуна, В.С.Чиркіна, М.С.Горшенєва, В.О.Ріаки та інших.

В іноземній конституційно-правовій науці, насамперед, у канадській, розглядалися деякі теоретичні та практичні аспекти конституційно-правового статусу особи, зокрема: Дж. Белкінім, М. Бастарашем, Р. Бернауером, Г. Венгером, Х. Дешвудом, А. Кононовим, Ф. Робертом, Б. Стівенсоном та іншими науковцями. Однак, на сьогодні питання щодо конституційно-правового становища корінних народів у Канаді залишається відкритим і потребує подальших досліджень.

Виклад основного матеріалу. У контексті захисту прав людини усе більш помітними стають тенденції розвитку прав корінних народів. Так, на рівні ООН було вжито цілу низку заходів для поліпшення становища корінних народів світу.

Зазначимо, що за даними ООН у світі до корінних народів відносять близько 300 млн. осіб більше ніж із 70 країн, багато з яких знаходяться на межі зникнення. Саме тому необхідно звертати увагу на проблеми корінних народів та допомагати їм зберігати свою самобутність. Корінними народами є народи, які проживали на своїх землях до приходу туди переселенців із інших місць [1, с. 19-27].

Важливо відмітити те, що міжнародною спільнотою прийнято низку документів у цьому аспекті, зокрема: Декларацію про права корінних народів 2007 року, Конвенцію № 169 Міжнародної організації праці, Конвенцію щодо біологічного різноманіття (ст. 8), оскільки питання щодо захисту індивідуальних і колективних прав корінних народів світу є надзвичайно важливим. Слід звернути увагу на те, що закріплені в Декларації права являють собою мінімальні стандарти для забезпечення захисту прав і благополуччя корінних народів у масштабах усього світу. У ній також передбачено урегулювання спорів між корінними народами і урядами у межах механізму захисту прав людини на міжнародному та регіональному рівнях, оскільки права корінних народів, які піддавались переслідуванню і винищуванню в період колонізації і захвату їх земель, займають особливе місце в системі прав людини. Декларація містить у собі загальну угоду щодо прав корінних народів і засновує систему мінімальних стандартів у цій сфері та формулює загальні рекомендації щодо його вдосконалення. Реалізація запропонованих рекомендацій має проводитись виключно з урахуванням місцевих умов та ситуації, що історично склалася у кожному конкретному регіоні.

Саме тому важливим є питання щодо урегулювання правового становища корінного народу на національному правовому просторі окремо взятих держав, зокрема, Канади. Канада є державою, у якій найбільш детально регламентовано правовий статус корінних народів та осіб з їх складу.

Слід акцентувати увагу на тому, що згідно чинного законодавства до корінного народу Канади відносяться індіанці, інуїти (ескімоси), метиси. Зауважимо, що документом, що визначає основи правового статусу особи, у т. ч. і з числа корінного народу у Канаді, є Хартія прав і свобод, включена до Конституційного Акту 1982 року. Друга частина Конституційного Акту 1982 року встановлює (п. 1. ст. 35), що «існуючі споконвічні або такі, що впливають з договорів, права корінного народу Канади визнаються й підтверджуються» [2, с. 388]. Згодом до цієї частини були включені норми щодо регулювання земельних відносин, рівноправності чоловіків і жінок. Разом з тим, залишаються проблемні питання, оскільки далі цих декларацій Акт не йде і не містить будь-яких вказівок про перелік цих прав і свобод. Ст. 35-1 говорить лише про способи врегулювання прав і свобод корінних народів у майбутньому (про конституційну конференцію, про її склад, про участь у цій конференції представників корінних народів). Тобто передбачається, що ці проблеми мають бути вирішені у невизначеному майбутньому [2, с. 357].

Зазначимо, що Декларація про права корінних народів була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у вересні 2007 року, у червні 2008 року Канада принесла свої вибачення за страждання, спричинені владою стосовно до представників корінних народів. Адже взаємовідносини індіанців (як одного із корінних народів Канади) і європейських колоністів носили складний і перемінний характер. Спочатку – відносини будувалися на основі мирної співпраці і рівності. Європейці, поселяючись з дозволу місцевих племен, викупляли у них землю. Згодом, порушуючи укладені раніше угоди, європейці стали силою відбирати у індіанців землю, відтісняючи місцеві племена [3, с. 57-58]. Індіанці, навпаки, відносились до своїх зобов'язань з більшою відповідальністю, не дозволяючи собі

порушувати договори із поселенцями [4, с. 79-82]. Звернемо увагу на те, що існували старовинні традиції у сфері дипломатичних відносин, процедури укладення договорів та їх виконання. Наприклад, церемонія розпалювання трубки миру (колюмет) при укладенні угод і їх фіксування на спеціальних поясах вампумах (передбачених для фіксування важливих подій) [5-6]. Разом з тим, підлив економічних основ життя індіанців обумовив їх соціальну деградацію. Зазначимо, що значна частина індіанців була неграмотною, жила у резерваціях, де досить поширеною була смертність з різних причин, у т. ч. від інфекцій. Слід відмітити, що у 60-х роках XX ст. індіанці перейшли від мирних вимог до активних дій. У цей період розпочинається новий етап в історії індіанців – етап активної боротьби і початку відродження самобутності і національної самосвідомості корінних народів. Серед характерних ознак корінних народів можна виділити такі: тісний зв'язок з територією мешкання предків та природними ресурсами відповідного регіону, виразна орієнтація на традиційні заходи забезпечення існування, збереження, розвиток та успадкування нащадками землі своїх предків і власних етнічних особливостей; власні історичні традиції, рідна мова, соціальні і політичні інститути, системи та органи самоврядування, інші традиційні інституції.

На сьогодні боротьба корінних народів за свої права перенеслась у зали судових засідань: значна частина молоді отримала юридичну освіту і стала застосовувати отримані знання на практиці, відстоюючи інтереси свого народу. Досить часто це призводить до позитивних результатів, інколи навіть на державному рівні. Так, наприклад, канадська влада вибачилась за те, що примусила 150 тисяч дітей місцевих індіанців навчатись в державних християнських школах, чим порушила їхні права і свободи [7, с. 47-48]. Одним із показників участі держави у процесі забезпечення прав людини виступає законодавча і судова практика, практика діяльності органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, і, передусім, ступінь відображення у них міжнародних стандартів прав людини. Завданням угод щодо корінних народів є забезпечення високого ступеню автономного розвитку; їх права мають тенденцію консолідувати й посилювати ізоляваність цих народів від впливу інших груп у суспільстві, адже для осіб, котрі належать до корінних народів, провідне значення має їхня самобутність («корінна культура»).

Зауважимо, що міжнародно-правові документи «*heard law*» і «*soft law*» мають вплив на внутрішньодержавний правовий статус корінних народів. Серед проблемних питань у цьому аспекті можна виділити: визнання в повному обсязі прав корінних народів на самовизначення, територію, природні ресурси, практичне втілення вже визнаних прав на самобутність та оригінальний розвиток, що створює простір для подальшого розвитку національного статусу корінних народів. Слід звернути увагу на те, що згідно канадської практики корінні малочисленні народи активно виступають за ідею розвитку природних територій, які охороняються. Внесок корінних народів в охорону природи є важливим і своєчасним. Наприклад, першим національним парком, при організації якого було враховано права і традиційне природокористування корінних народів, став парк «Вуд Буффало». Це єдина територія у країні, яка охороняється та має довготривалий досвід традиційного природокористування і взаємодії з корінним населенням.

Так, урахуваючи досить складну ситуацію щодо земельних претензій багатьох корінних племен і етнічних груп на територію парку, було створено систему спільного управління, яка постійно вдосконалюється. З огляду на те, що багато представників корінних народів не могли домовитись між собою щодо єдності вимог, договори щодо спільного управління було підписано адміністрацією парку із представниками окремих етнічних груп. Положення таких договорів містили питання щодо гарантування представникам корінного населення таких прав, як: право на риболовство, охоту, переважний доступ до земель парку, тощо. Приблизно третина канадських національних парків має у складі ради управління представників корінних народів. Адміністрація парків практикує залучення корінного населення до роботи в парках, враховуючи їх знання щодо відповідних територій для впровадження їх в дослідницькі програми парків і практику прийняття рішень, оскільки традиційний спосіб життя корінного населення тісно пов'язаний з природою, а також ту обставину що досить часто територія парків включає в себе місця і предмети культурної спадщини корінних народів, які захищені законом. Для прикладу можна навести взаємовідносини між державою і представниками різних груп корінного народу Канадської Півночі. Важливим досягненням такої співпраці став договір між урядом Канади, представленим міністром у справах індіанців і розвитку північних територій та Комітетом по здійсненню допомоги корінному народу (аборигенам), як правова основа одного із вдалих прецедентів взаємовідносин державної влади з представниками корінного народу територій традиційного природокористування народів Півночі у світовому масштабі [8, с. 45-47].

Таким чином, стає очевидною та обставина, що малочисельні народи не зберігаються на етнічній мапі країни, якщо держава не буде дієво оберігати споконвічне середовище їх проживання [9, с. 38-45]. Претензії корінного народу щодо земельних питань вирішуються згідно канадського законодавства. Слід відмітити, що Конституцією Канади визнаються і підтверджуються існуючі і договірні права корінних народів Канади, які гарантуються рівною мірою особам чоловічої і жіночої статі. Поняття «договірних прав» включає права, що існують нині або можуть набуватися силою угод про використання земель. Хартія прав і свобод гарантує канадцам означені в ній права і свободи, котрі не можуть бути порушені на жодному рівні державного апарату. «Вони можуть бути обмежені тільки в установленному законом порядку, в розумних межах, правильність яких може бути доведена у вільному і демократичному суспільстві» [2].

Таким чином, виходячи із вищевикладеного, зробимо висновок про те, що з урахуванням надбання національних правових систем Канади, ще залишаються проблемні питання у сфері захисту прав корінного населення, зокрема: права інтелектуальної власності, культурних, релігійних прав корінних народів, визнання зв'язку корінних народів із землями їх традиційного проживання, права корінних народів на такі землі чи справедливую компенсацію за існуючі факти обмеження чи порушення цього права, визнання права корінних народів на вільну та адекватну участь у прийнятті рішень стосовно різних аспектів життя.

Особливої уваги потребують питання щодо освіти дітей, збереження та розвитку мови корінних народів.

Вищенаведені положення підтверджують те, що у сучасних умовах швидкого розвитку інтеграційних процесів у світі та значного зближення країн у різних сферах суспільного життя виникає потреба в удосконаленні захисту і

дотриманні прав корінних народів, що забезпечує стабільність конституційного ладу держави, у т.ч. багатонаціональному канадському суспільстві.

Канадський досвід щодо реалізації прав корінних народів, розвитку і вдосконалення відповідного національного законодавства в аспекті захисту таких осіб від дискримінації у будь-якій формі, сприяння розвитку самобутності соціальних, релігійних і духовних цінностей корінних народів, їх розвиток відповідно до власно обраних пріоритетів може бути корисним і для інших держав, у т.ч. і для України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананидзе Ф.Р. Некоторые проблемы определения понятия «коренной народ». *Юрист-международник*. 2006. № 2. С. 19-27.
2. Конституції зарубіжних країн: навчальний посібник / за заг. ред. В.О. Серьогіна; Ю.М. Коломієць, О.В. Марцеляк та ін.; Харків, 2009. 664 с.
3. Felix S. Cohen Handbook of Federal Indian Law. Lexis Law Pub. 1982. P. 57-58.
4. Robert A. Williams, jr. Linking Arms Together: American Indian Treaty Visions of Law and Peace, 1600-1800. Printed in the USA. 1977. P. 79-82.
5. Richard White The Middle Ground Indians, Empires, and Republics in the Great Lakes Region 1650-1815. Printed in the USA, 1991.
6. Francis Jennings. The History and Culture of Iroquois Diplomacy. Printed in the USA, 1985.
7. Гарипов Р.Ш. История становления и развития прав коренных народов США. *История государства и права*. 2010. № 1. 48 с.
8. Транин А.А. Анализ эколого-правовых проблем традиционного природопользования коренных малочисленных народов (отечественный и зарубежный опыт). *Государство и право*. 2009. № 5. С. 42-47.
9. Гарипов Р.Ш. «Декларация ООН о правах коренных народов». *Московский журнал международного права*. 2008. № 2. С. 38-45.